

LIBOR HŘEBÍČEK

ZÁJMOVÁ PRACOVNÍ ČINNOST MLÁDEŽE

Žijeme v době, kdy díky vědeckotechnickému pokroku i sociálně politickým principům socialistické společnosti se výrazně zkvalitňují materiální, kulturní a duchovní možnosti a podmínky života všech příslušníků dnešní společnosti. V této době však zákonitě narůstají i požadavky na lidi: na jejich profesní způsobilost, občanskou aktivitu, kulturní úroveň i způsoby přístupu k volnému času.

V rámci přípravy mladé generace pro úspěšné sociální, profesní i individuálně zájmové role se hledají všechny aktuální rezervy. Za jednu z nich se oprávněně považuje volný čas dětí a mladistvých a jeho výchovné využití. Tento čas mládeži zbývá poté, kdy splní školské a další doplňkové pracovní, sociální i rodinné povinnosti. Je to čas, který lze cílevědomě, soustavně, záměrně, institucionálně, edukativně využívat pro vážné a společností akceptované cíle a úkoly. Historie dokazuje, že nutnost výchovy mládeže ve volném čase je pochopena již např. osvícenými pedagogy v 19. století. A to ihned poté, kdy jeho minimální míra začíná postupně narůstat. Rovněž již zde se poukazuje na to, že volný čas má být přednostně využíván pro další záměrné pracovní sebezdokonalování mladého pokolení. Intenzivní zhodnocování volného času se však stává krajně naléhavou záležitostí dnes. V souladu s pokrokem společnosti a s růstem volného času tento čas totiž „... nebude volným v pravém slova smyslu“ — jak zdůrazňují tvůrčové koncepční prognostické studie nazvané „Obecná představa o dlouhodobé perspektivě vysokých škol“ — „ale bude považován nikoliv za důsledek produktivity práce, ale za nezbytnou podmínku k získání vysoké kvalifikace. To umožní přechod z jednoho povolání na jiné podle předpokladů jednotlivců, umožní výkon dvou zaměstnání v určitém počtu případů a umožní věnovat se kvalifikovaně životnímu koníčku a tvůrčí zájmové činnosti, která bude společností podporována a vyzvedávána, neboť bude využívána k rozšiřování jejího bohatství“ (Němec a kol., 1978, s. 95).

Dnes nepochybujeme o tom, že pracovní formativní aktivi-

t a ve volném čase mládeže musí sehrávat a bude sehrávat v celosobnostním rozvoji jedinců stále významnější úlohu. A je nesporné, že k tomu bude docházet na základě hlubšího a citlivějšího propojování opodstatněných společenských výchovně vzdělávacích požadavků s pozoruhodnými podmínkami, typickými pro volný čas mládeže. Tehdy se uvedené požadavky budou efektivně realizovat.

Při dodržení vyjádřeného předpokladu může a musí pracovní příprava mládeže v čase mimo vyučování plnit řadu závažných výchovně vzdělávacích úkolů. V nejobecnější rovině řečeno, půjde o to

- formovat základní i zcela specifické pracovní předpoklady a zájmy jednotlivců;

- navozovat hluboký kladný vztah k pracovním činnostem jako k základním obsahovým komponentám volného a celého času člověka;

- rozvíjet způsobilost pro nezištnou práci pro společnost;

- umožňovat mládeži radostné, uspokojující, kultivované využití volného času.

K realizaci naznačených úkolů lze využít celou řadu prostředků. Na předním místě pak zájmovou pracovní činnost. V jejím rámci — jak již samotný název napovídá — jsou mimořádné podmínky pro výchovné vyžití mládeže podle jejich individuálních zájmů a předpokladů. Na základě celé řady možností se zde nenásilně navazuje na školní vzdělávání i výchovu. Přitom se dále rozvíjí základní všeobecné polytechnické poznatky, dovednosti a schopnosti. Současně se úspěšně formují i mnohé prvky odborného vzdělání u frekventantů základních škol a vysoce odborné činnosti u mládeže středoškolské a vysokoškolské. Výběrový charakter organizovaných pracovních činností umožňuje rozvoj vysoké pracovní aktivity a tvorbu hlubokých, kladných postojů k práci všeobecné i odborné, k pracujícím, k výrobním zařízením. Za těchto okolností zájmová pracovní činnost výrazně podporuje i výchovně pojatou přípravu na uvědomělou volbu povolání. Dokonce je třeba konstatovat, že bez jejího patřičného rozvinutí nelze proces profesionální orientace mladistvých završit aktem uvědomělé, samostatné volby povolání. Tato skutečnost je, mimo jiné, patřičně zdůrazněna i v základním školském dokumentu zvaném Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy z roku 1976 (1976, s. 8).

Současná zájmová pracovní činnost mládeže je rozsáhlou oblastí, která je strukturovaná z hlediska cílů, obsahových úkolů, činitelů, institucí i organizačních forem. Mezi nejzákladnější činitele, kteří se větší či menší měrou podílí na zabezpečování sledované oblasti, patří: škola, PO SSM, mimoškolská výchovná zařízení, výrobní a státní i společenské organizace, masové sdělovací prostředky. Mezi *organizačními formami* mají rozhodující význam *útvary s pravidelnou činností*; kroužky, oddíly, stanice mladých techniků a přírodovědců, kluby, kursy, různé patronátní kontakty. Dlouhodobou tradici mají *technicko-pracovní útvary*, jako: modelářské, ručních prací, dívčích prací, elektrotechnické, fotofilmové, spojové aj. Jejich počet dosahuje 12—13 % celkového rozsahu mimovyučovací výchovné oblasti. Jako velmi potřebné se jeví *útvary matematicko-přírodovědné*. Jejich úloha při rozvíjení přírodovědných a technických předpokladů účastníků je dnes velmi žádoucí. Mezi nejfrekventovanější, jejichž souhrn

nepřesahuje 8—9 % celkového počtu zájmových organizačních forem, patří různorodé kroužky, oddíly a stanice se zaměřením rybářským, mysliveckým, přírodopisným, na ochranu přírody, akvaristickým, astronomickým, biologickým. Matematické, fyzikální, chemické, geologické útvary se vyskytují ve výrazně menším rozsahu.

Přes značné možnosti, které v oblasti zájmové pracovní činnosti potenciálně existují, její stav se všeobecně hodnotí jako ne zcela uspokojivý. Pro ilustraci uvedme závěry našeho průzkumu. V něm, prostřednictvím dotazníkové metody (dotazník s polouzavřenými otázkami), jsme zkoumali oblibu a profesionálně orientační účinnost některých základních organizačních forem zájmové pracovní činnosti (viz Tab. 1).

Tab. 1. Postoje žáků ZŠ k mimovyučovací činnosti — obliba a ocenění profesionálně orientační úlohy (v %; n = 541 resp.).

Činnosti žáků	Oblíbené	Měly vliv
Činnost v pionýrských oddílech na škole a v domech pionýrů	37,3	14,2
Činnost v zájmových technických, matematicko-přírodovědných kroužcích	42,9	20,4
Činnost ve stanicích mladých techniků a přírodovědců	5,5	3,4
Činnost v LŠU a jazykových školách	10,3	4,8
Činnost ve školním klubu	3,1	0,6
Žáci, kteří neuvedli žádnou činnost	24,0	—

Jak je z této tabulky vidět, největší počet — 42,9 % dotázaných považuje za oblíbenou formu činnosti práci v zájmových oddílech a kroužcích. Jejich náplň je zaměřena na plnění požadavků zájmových odznaků, odznaků odbornosti a dále specificky — podle zájmů účastníků i materiál-ních a kádrových možností škol, domů pionýrů a podporujících výrobních a společenských zařízení a institucí. Na druhém místě figuruje práce v pionýrských oddílech. Uvedlo ji přes 37 % žáků. Zde se v podstatě realizují povinné (všeobecně rozvíjející) části Výchovného systému pro pionýry a jiskry. K oblíbě forem zájmové činnosti, uvedených na dalších místech, se oproti dvěma předcházejícím přihlásilo podstatně méně žáků. Nepochybně proto, že je v nich zapojen jejich velmi malý počet. Patří mezi ně: příprava v lidových školách umění a v jazykových školách; činnost ve stanicích mladých techniků a přírodovědců a ve školním klubu.

Zhruba ve stejném pořadí jako v případě obliby žáci oceňují i úlohu, kterou sehrály navštěvované formy zájmové činnosti v jejich orientaci na zvolené povolání. Avšak s tím rozdílem, že tuto pomoc uvádí podstatně menší procento žáků, než kolik jich uvedené činnosti ocenilo jako oblíbené. Nakonec zvláštní pozornost budí údaj v posledním řádku tabulky. Podle něj čtvrtina dotázaných se nezúčastňuje žádné z uvedených mimovyučovací organizovaných forem zájmové pracovní činnosti.

Výsledky průzkumu bereme s rezervou. Vzhledem k použité výzkumné

metodě mají pouze smysl informativní. Nicméně je zde vhodné poznamenat, že názory žáků vcelku značně korespondují se zaznamenanými a rovněž statisticky vyhodnocenými názory výchovných poradců a třídních učitelů navštívených škol.

Zásadní okolností, která v současnosti rozhoduje o nepříliš výrazném vlivu soustavné, organizované zájmové pracovní činnosti na naši mládež, je to, že se jí zúčastňuje velmi malé procento z celé populace. Například podle statistiky Jihomoravského KV SSM, kterou jsme v tomto směru analyzovali, pracovalo v roce 1982 v celém kraji 436 technických zájmových oddílů a kroužků se 6731 pionýry. Ve vztahu k počtu žáků, kteří v té době navštěvovali druhý stupeň základní školy, uvedený počet představoval pouze asi 5,5 % z celku (Fakta o PO SSM Jihomoravského kraje, 1982, s. 25). V podmínkách celé ČSR pracovalo v technických a přírodovědných oddílech dohromady pouze něco málo přes 10 % členské základny PO SSM. Stanice mladých techniků a přírodovědců dosáhly zatím v rámci celé ČSSR počtu 172 (Fakta a argumenty o činnosti pionýrské organizace SSM mezi II. a III. sjezdem SSM, 1982, s. 29, 30).

Procento organizovanosti mládeže v pracovních výchovných útvech se dále snižuje u populace, která navštěvuje střední a vysoké školy. Zde se evidentně jeví nedostatek takových kroužků, které jsou přímo spjaty s polytechnickým vzděláváním, s odbornými profily škol, s vědeckovýzkumnou prací kateder a ústavů, s aktuálními problémy základních (mateřských) závodů a zemědělských družstev. S patřičnou skepsí na to poukazuje např. O. Pavlík: „Pracovní a polytechnická výchova . . . se vytratila jaksi i z mimoškolní činnosti, ze zájmové činnosti, dokonce též z činnosti pionýrské a mládežnické organizace . . . převládají jednostranné sporty a hry, zájmy o hudbu, o cizí jazyky, o různé módní vyhlášené aktivity, avšak práce se ztratila“ (1979, s. 229). V obdobném duchu vyznívají statistiky D. Pícky (1975, s. 52), M. Klímové (1982, s. 22—28), O. Baláže (1977, s. 9). Při našem vlastním průzkumu jsme např. v roce 1982 na okrese Vyškov na Moravě zaregistrovali při okresním domě pionýrů a mládeže 7 technických kroužků se zaměřením: fotografický, radistický, leteckomodelářský, lodních a železničních modelářů, automodelářů, vaření a šití. Přírodovědné kroužky zde pracovali ve složení: rybářský, myslivecký, kaktusářský, přírodopisný, ochrany přírody a akvaristický. Branný kroužek zde byl ustaven jeden — střelecký. Nejen na tomto okrese, ale i jinde jsme se spíše výjimečně setkávali se zájmovými útvary typu: chovatelské, pěstitelské, ovocnářské, mechanizátorské, řízení a údržby vozidel, stavbařské, opravářské, elektrotechnické aj. Bez nich ovšem sféra zájmové výchovy se v každém případě staví mimo profesionálně orientační úsilí, zaměřené na podporu volby dělnických povolání.

Efektivní působení útvarů zájmové pracovní výchovy závisí dále na obsahu zájmových činností a na metodách a formách jejich realizace. Problém jsme zkoumali na 68 základních školách Jihomoravského kraje na základě studia písemné dokumentace a přímým sledováním práce zájmových oddílů a kroužků. Rovněž jsme využili poznatky výchovných poradců těchto škol (které považujeme za zasvěcené hodnotitele situace na školách i v mimovyučovací oblasti). Výsledky zkoumání jsou uvedeny v Tab. 2. Vysvítá z ní, že ve sledovaném směru lze na patřičné

Tab. 2. Obsahové charakteristiky činností v zájmových pracovních výchovných útvarech (n = 68 výchov. poradců)

Obsahové charakteristiky činností	%
Zájmová pracovní činnost slouží rozvoji všeobecných i specifických profesionálních vědomostí, dovedností, schopností a zájmů i profesionální orientaci	10,4
Zájmová pracovní činnost je zaměřena povšechně polytechnicky; profesionálně orientační aspekty jsou sledovány obecně	58,6
Zaměření činností je úzce specializované (odborné, manuálně, intelektuálně, na úzké technické problémy); profesionální orientace je celkem zcela v pozadí	24,1
Nebylo možno posoudit	7,9

úrovni kvalifikovat jen okolo 10 % zájmových pionýrských oddílů a kroužků. V nich se kvalifikovaně rozvíjí vědecko-technické činnosti. Podporuje se v nich a dále se rozvíjí polytechnické vzdělání. Mnohé činnosti mají patričnou odbornou úroveň. A nakonec se zde dbá i na formování příslušných postojů k určitým druhům činností a k práci i k jejím hodnotám. V převážné části zájmových pracovních útvarů se realizované činnosti odvíjejí na povšechné polytechnické úrovni a pracuje se zastaralými metodami a prostředky. Anebo činnosti mají příliš úzký záběr, kdy se rozvíjí jen určité dílčí manuálně technické dovednosti anebo se řeší monoteknické nepodstatné problémy. U poslední skupiny kroužků a oddílů nebylo možno situaci vůbec zhodnotit a kvalifikovat pro základní nedostatky ve schůzkové činnosti, v dokumentaci, pro neukázněné jednání vedoucích apod.

Obecně tedy můžeme říct, na základě našeho výzkumu, že téměř 90 % zájmových útvarů nemá moderní, uspokojivou pracovní formativní úroveň. A v každém případě jejich profesionálně orientační úloha je minimální. V tomto směru, ke škodě věci, potvrzujeme závěry i jiných pracovníků, např. O. Pavlíka (1979, s. 228) anebo M. Klímové (1971, s. 74).

Ve světle poznatků z praxe, které nakonec jistým způsobem dotvrzuje i náš výzkum, se modernizace obsahu zájmových pracovních činností jeví jako nezbytná. Jde o to, aby se zde v daleko větší míře začaly prosazovat nanejvýš potřebné vědecko-technické činnosti, které bezprostředně navazují na proces školní vědecké a pracovní výchovy. „Mezi zájmovými pracovními činnostmi“ — píše O. Baláz — „mají zvláštní místo tvořivé vědeckotechnické činnosti. Jejich kvantitativní a kvalitativní rozvoj vyžaduje cílevědomé usměrnění. Z tohoto hlediska je zařazení subsystému zájmových pracovních činností do systému pracovní výchovy nevyhnutelným předpokladem k tomu, aby se dynamizovala pracovní výchova, rozvíjely tvořivé pracovní činnosti“ (1977, s. 170). V moderně pojatých zájmových pracovních činnostech se musí v daleko větší míře prosazovat jak prohloubené poznávání základních přírodovědných a technických poznatků, tak i osvojování náročnějších dovedností pro práce modelovací, experimentální, diagnostické, pro řešení složitých pro-

blémů a projektů. Současně se však v zájmových útvarech musí také fyzicky pracovat; produktivně, nezištně, ve prospěch celé společnosti.

Správně zaměřená a kvalitní zájmová pracovní činnost plně závisí na přiměřeně schopných vedoucích kádrech. Je plně na místě, když žádáme, aby to byli lidé všeobecně vzdělanostně, pedagogicky, charakterově a odborně na úrovni. Aby v jejich řadách byli odborníci z výrobních, výzkumných, společenských, event. vojenských institucí a zařízení.

Jak je zřejmé ze statistik PO SSM (Fakta o PO SSM Jihomoravského kraje, 1982, s. 45—58), dnes více jak 95 % zájmových oddílů a kroužků na základních a středních školách má své stálé vedoucí. Jejich kvalifikace se v celostátním měřítku soustavně zlepšuje. Jsou to uspokojivá fakta. Mezi vedoucími však výrazně převažují studenti a pedagogičtí pracovníci, kteří při nejlepší vůli nemohou ve většině zájmových útvarů zajistit patřičnou vědeckou, technickou, odbornou úroveň činností. Dlouhodobě na těchto místech chybí vysoce kvalifikovaní dělníci, zemědělci, technici, inženýři. Značným problémem je přílišná převaha žen ve funkcích vedoucích (69,5 %) a jejich nedostatečná způsobilost a motivace k vedení. Řešení se vidí v intenzivním náboru nových vedoucích z mimoškolní sféry. Měli by to být způsobilí rodiče žáků, pracovníci z patronátních a základních (mateřských) závodů, družebních škol, společenských organizací. Problém však nelze řešit jen na základě iniciativy SRPŠ, výchovných poradců či vedení škol. Rovněž zde nestačí jen morální stimuly. Situace si žádá řešení na základě všeobecně závazných směrnic, včetně norem pro hmotné odměňování těchto pracovníků.

Nezanedbatelnou úlohu v efektivní zájmové činnosti mládeže hraje její vybavení moderními materiálně technickými prostředky a zařízeními. Musíme konstatovat, že i v tomto směru jsou výrazné rezervy. Zatím ve značném počtu zájmových útvarů na školách a v domech pionýrů, ale dokonce i ve stanicích mladých techniků a přírodovědců chybí jak potřebné stroje, diagnostická zařízení a součástky, ale i základní nástroje, pracovní stoly a výrobní materiály. I zde chybí závazné směrnice, které jsou schopny rozjet konkrétní materiální spolupráci mezi výrobními zařízeními a školami a dalšími mimoškolními výchovnými institucemi. Velmi podnětně se v tomto směru jeví zásady a opatření, které ve prospěch mimovyučovací i vyučovací pracovní výchovy mládeže uvádí v život v SSSR (O zlepšení pracovní výchovy a výuky a profesionální orientace žáků a organizace jejich veřejně prospěšné produktivní činnosti, 1984, s. 25—26).

Nakonec je třeba říct, že v praxi se dnes jak na úseku zájmové pracovní výchovy, tak i celé výchovy mimo vyučování rozvíjí velká iniciativa státních, školských, poradenských i společenských orgánů různé úrovně. Jejich snahou je, aby pracovní výchova ve volném čase mládeže lépe sloužila jak profesnímu formování mladistvých, tak i potřebám a požadavkům socialistické společnosti. Podle našeho názoru je to záruka, že obsah naznačené pracovní výchovné aktivity a volný čas mládeže se do budoucna budou rozvíjet v nutné dialektické jednotě, ve prospěch všech zúčastněných činitelů.

LITERATURA

- BALÁŽ, O.: Rozvoj spoločnosti a systém pracovnej výchovy. In: Rozvoj spoločnosti a výchova. Bratislava 1977.
- BALÁŽ, O.: Výchova k voľbe povolania v Pionierskej organizácii SZM. Výchovný poradce, 1977a, č. 1, s. 9.
- DALŠÍ ROZVOJ československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva. Praha 1976.
- FAKTA a argumenty o činnosti Pionýrské organizace SSM mezi II. a III. sjezdem SSM. Praha 1982.
- FAKTA o PO SSM Jihomoravského kraje. Brno 1982.
- KLÍMOVÁ, M.: K problematice nepovinného vyučování, zájmového studia, některých organizovaných zájmových činností, soutěží a olympiád žáků 8. ročníků základní devítileté školy ve světle výzkumu. In: Výchovný poradce, 1982, č. 3, s. 1–29.
- KLÍMOVÁ, M.: Výzkum profesionálních přání, jejich motivace a dalších otázek souvisejících s volbou studijního směru či učebního oboru žáků 9. tříd v Jihočeském kraji a v Praze. In: Sborník vědeckých prací Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství na PF UK. Praha 1971, s. 3–111.
- NĚMEC, J. a kol.: Obecná představa o dlouhodobé perspektivě vysokých škol. Praha 1978.
- PAVLÍK, O.: Vědeckotechnická revoluce, škola a výchova. Praha 1979.
- PÍČKA, D.: Problémy zájmové výchovy. In: K některým otázkám celodenního výchovného systému. Praha 1975, s. 44–61.
- O ZLEPŠENÍ pracovní výchovy a profesionální orientace žáků a organizace jejich veřejně prospěšné produktivní činnosti. In: Základní dokumenty o reformě všeobecně vzdělávacího a odborného školství v SSSR. Praha 1984, s. 23–26.

ВНЕШКОЛЬНАЯ РАБОТА С МОЛОДЁЖЬЮ

В статье анализируется внешкольное воспитание. Оно характеризуется как неотделимая часть систематического коммунистического воспитания молодёжи. К основной форме внешкольного воспитания принадлежит трудовая деятельность. Эта форма позволяет развитие индивидуальных профессиональных предположений и интересов и может подготавливать детей и молодёжь к сознательному выбору подходящих жизненных профессий.

В настоящее время приведённая воспитательная область находится в центре повышенного внимания. Интенсивно улучшается качество её содержания, организационные формы, методы и технические средства её реализации.

AUSSERSCHULISCHE ARBEIT MIT DER JUGEND

Im vorliegenden Artikel wird die außerunterrichtliche Erziehung analysiert und als Bestandteil der systematischen kommunistischen Erziehung der Jugend charakterisiert. Als ihre Grundform wird die Tätigkeit in Arbeitsgemeinschaften aufgefaßt. Sie bietet bemerkenswerte Möglichkeiten für die Entfaltung professioneller Voraussetzungen und Interessen. Sie führt zur bewußten Wahl geeigneter Lebensprofessionen. In der Gegenwart ist diese Erziehungsform Gegenstand erhöhten Interesses. Ihr Inhalt, Organisationsformen, Methoden und technische Mittel der Realisierung werden intensiv verbessert.

